

the motivation of teachers' axiological awareness of national achievements in vocal and choral art in a globalizing world cultural environment; the use of complex integration of modern means of obtaining music information (multimedia, audio and video equipment, visiting performances, festivals, concerts); promotion and implementation of proactive towards their own selection of choral repertoire for independent study, learning and performance in the choir; adaptation of students in the new concert conditions, knowledge of choral masterpieces of world literature (classical music, contemporary works, and creating teaching situations of intuitive decision support of the students on their mastery of choral works and their own creative interpretation). The ways of implementation of educational conditions in the educational process of Art Faculties of the Pedagogical University.

Key words: *future teachers of music, vocal and choral training, self-improvement, pedagogical conditions, acquiring works of art.*

УДК 7.041,5»17/18

Наталія Урсу
Nataliya Ursu

ЖИВОПИСНИЙ ПОРТРЕТ – ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ РЕГІОНУ XVIII-XIX СТ.

PICTORIAL PORTRAIT – THE SOURCE OF RESEARCH OF CULTURAL- ARTISTIC LIFE OF THE REGION IN THE 18TH-19TH CENTURIES

Стаття присвячена розгляду живописного портрету як джерела культурного життя Кам'янецьчини XVIII-XIX століть. Згадуються видатні діячі культури регіону, живописці та їх твори, що віддзеркалювали ситуацію в мистецтві і культурі краю. Піддані аналізу малярські об'єкти із зображеннями видатних представників інтелігенції на цих теренах.

Ключові слова: *Кам'янецьчина, портрет, живопис, мистецтво, культурне життя, творча діяльність.*

Живописні композиції художників нерідко несуть не лише естетичну насолоду та викликають інтерес як художні об'єкти, але й виступають певним джерелом, завдяки якому автор передає своєрідну інформацію про зображуване на полотні. На жаль, малярство на Кам'янецьчині дуже довгий час залишалось поза увагою науковців, мистецтвознавців та інших фахівців у царині художньої творчості. На шпальтах місцевих газет час від часу можна побачити популярні статті, переважно біографічного й загального характеру, присвячені ювілеям кам'янецьких митців. У тіні залишався великий пласт художньо-творчої діяльності поколінь митців регіону. Тому, актуальність піднятої у статті теми не викликає сумнівів, адже вперше живописні портрети піддані розгляду як інформаційне джерело культурно-мистецького життя краю. Мета статті – висвітлити обрані для аналізу живописні портрети як знакову інформаційну складову культури і мистецтва регіону.

Живописна діяльність на землях теперішньої Кам'янецьчини у XVII-XVIII ст. точилася, насамперед, у тиші кляшторних майстерень і провадилася у певних обмежених напрямках: виконання розписів у техніках «*buonfresco*», «*alfresco*» і «*secco*», створення олійними і темперними фарбами вівтарних композицій, образів і портретів, реставрація малярських робіт попередників.

Творчість представника XVIII ст., живописця-монументаліста, майстра станкового малярства, тринітарського ченця Йосифа Прахтля завжди викликала інтерес, адже це ще одна невивчена сторінка в історії сакрального мистецтва наших земель. Я. Хоппен посилається на

єдине джерело, книжку молитов кс. І. Кжишковського, видану у Вільно у 1843 році, де є опис праць тринітарського ченця Йосифа від св. Терези на прізвище Прахтль (Прехтль)(1737-1799), що народився іздобувмистецьку освіту у Відні, у 1758 році у Берестечку вступив до ордену тринітаріїв, помер у Браїлові у 1799 році.Збереглись згадки про його розписи у тринітарському костелі Браїлова, де він оздобив весь храм образами з позолотою, про кафедральний і тринітарський костели в Кам'янці, тринітарські храми у Берестечку і Боремлі[5, с. 151-152]. Розписаний ним був також інтер'єр Луцького костелуАрх. Михайла та ап. Павла, освячений 1729 року (в монастирі зберігалось до 30 робіт його пензля). У Кам'янець-Подільському костелі монах написав 2 великих образи: Пресвятої Трійці (не зберігся) та св. Йоана Непомука (знах. у фондах КПМЗ). На жаль, жодного портрету, створеного Прахтлем, не вдалося розшукати, хоча відомості про написання полотен такого жанру існують.

XVII-XVIII століття подарували нам кілька портретів відомих представників заможних родин, які вкладали гроші у покращення життя громади міста, активно сприяли побудові церков і споруд світського призначення.У сучасних мистецтвознавчих дослідженнях роль таких бенефакторів, як правило, штучно занижується. В кращому випадку побіжно згадується ім'я того чи іншого жертвувателя. Часто вони взагалі залишаються в тіні, хоча традиційно шляхетські родини виділяли великі кошти на реставрацію, а деколи спорудження монастирських ансамблів і храмів. Отже, можна говорити про співучасть бенефакторів у процесі відбудови і створенні художньо-композиційного образу міста. Портрети відомих городян, як правило, були парадними. Ми бачимо людину в репрезентативній позі у святковому вбранні, прикрашеному відповідним часу декором. На портретах нерідко містився герб родини, а також підпис, що засвідчував усі цноти і титули портретованої особи.

З історичних джерел відомо, що з 1596 року постійними покровителями кам'янецьких братів-проповідників стають деякі представники клану Потоцьких (герб Пилява), у родині яких зберігалось оповідання: скільки існуватиме орден домініканців, суттєво підтриманий Потоцькими, стільки часу цей рідне зазнаватиме злиднів та нещасть. Доброчинна родина Потоцьких допомогла відмурувати монастир і добудувати у 1596 році до правої від входу нави костелу невелику купольну капличку Матері Божої Розарію, де розташували відому чудесами ікону Діви Марії. Турки, після підписання Карловицького миру, у 1699 році відступили з Кам'янця, вони залишили усі храми, а серед них й домініканський, у зруйнованому стані. У 1699 році, коли турки залишили Кам'янець, домініканський костел переосвятили, очистили від перебування в ньому невірних. Ця подія відбулася 25 вересня [16, с. 264]. У 1737 році костел почали реставрувати, але, коли через три роки для цього забракло грошей, на допомогу знову прийшов представник родини Потоцьких, Теробовлянський староста – Міхал Франц, який видав кошти для закінчення реставрації [15, с. 35]. М.Ф. Потоцький, господар у Савинцях, Яруді та інших селах, був сином Юзефа Станіслава, Київського каштеляна і Елеонори Рейувни. Славетний бенефактор взяв шлюб з Маріанною Контською, Краківською каштелянкою, з якою мав лише двох дочок [17, с. 80].

Архівні джерела констатують, що цей доброчинець пожертвував значні кошти не лише у реставрацію чи побудову окремих частин храму, але прийняв на себе обов'язок опікуватися відродженням усього костелу, не оминаючи дрібних деталей. Він фінансував реставраційні роботи, які проходилися під керівництвом тоді ще молодого, а згодом відомого архітектора, військового інженера, коменданта Кам'янець-Подільської фортеці, Яна де Вітте.

Відновлений костел був наповнений символікою свого бенефактора: тимпан фронтона містив ліпне рельєфне зображення героїзованого гербу родини Потоцьких (Пилява); центральною фігурою акротерія, зафіксованою ще до 1860 року, була постать Михайла Архангела, покровителя Міхала Потоцького, обабіч якої стояли два велетенських вазони [15, с. 37]. Ліворуч, на розі вулиці Домініканської, прибудовується двоповерховий коляторський (фундаторський) будинок з трисхилим дахом для М. Потоцького, в якому цей добродій прожив

кілька останніх років і помер близько 1760 року (був похований у крипти каплиці св. Домініка) [15, с. 37]. Усі добрі вчинки мецената були нагороджені тим, що в головній наві кам'янецького храму св. Миколая єпископа Міри, над турецькою казальницею (мінбаром) був розміщений у спеціальній стуківій рамі великий живописний портрет Ф.М. Потоцького. Це поясний портрет репрезентативного характеру, який представляє добродія, закутого у військові, але декоровані лати з оксамитовим червоним плащем. Плащ, вільно й асиметрично накинутий на плечі портретованого, тримається за допомогою інкрустованої застібки; на голові – майстерно укладена перука благородного сивого кольору. Вдумливі очі та вираз обличчя більш характерні для психологічного портрету, ніж до парадного. На поясі розміщений напис з інформацією про особу; ліворуч, вгорі – герб роду – срібна Пилява. Цей портрет невідомого автора дає повне уявлення про статус, місце у суспільстві, статки, смаки, зайняття, характер діяльності видатного представника подільської шляхти.

Бібліотека КПМЗ має у фондах журнал «Нумізматично-археологічні відомості», Краківського видання (1907) зі статтею кам'янецького фотохудожника Михайла Грейма (1828-1911), в якій йдеться про цікаве відкриття, що вдалося здійснити 1907 року настоятелю кафедрального костелу в Кам'янці-Подільському, ксьондзу Петру Маньковському. На верхньому ярусі вежі катедрі було знайдена пачка складених живописних робіт, намальованих олійними фарбами, вкритих віковим пилом. «Після знесення полотен на подвір'я костелу і примітивного очищення...мітлою, їх, частково підданих знищенню, представили спеціалісту. Оказалося, що серед кільканадцяти полотен прекрасного живопису релігійного змісту були й портрети: 1) погруддя якогось кс. домініканця, з прекрасним виразним обличчям, але лихого пензля; 2) погруддя Михайла Потоцького з написом на рококовому картуші: *IllustrissimusExcellentissimusDominusMICHAELFRANCISCUSinMurachwa&SavincedeZłotyPotokPOTOCKIKapitaneusTrembovliensisMunificentissimusFUNDATORnosterAdmultosannosvivatDEUMprecatur*» [4, с. 519].

Головною перлиною знахідки виявився (пізніше вже реставрований Греймом) прекрасний портрет короля Августа II в натуральну величину, у величній позі, озброєнні, декораціях і сапфіровому плащі, підбитому горностаями; права рука короля спочиває на жезлі, що спирається на пишно різьблене крісло, нижню частину якого закриває шолом з плюмажем з чорного пір'я і військові рукавички; ліва рука впирається у стегно, а поряд, на столі – королівські регалії: корона, яблуко і електорський меч. Внизу на картуші напис: – *POPULIAMOR – POSTECLYPSIMSOLISPODOLIAESERENISSIMOSUBNOMINEAUGUSTO – CAMENECUMAD 1699 DIE 20 SEPTEMBR. POLINIAE – RESTITUTUM. UTINAMNUNQUAMMORI... VIVATPATRIA. POSUITSTANISLAUSHOSIUS...* Розмір полотна 270x177 см» [4, с.520]. Далі Грейм пише про напис на портреті, який свідчить, що полотно було привезено єпископом Подільської дієцезії Станіславом Хозієм між роками 1721-1732. Портрет не був зареєстрований в інвентарних книгах костелу, тому, Грейм висуває припущення, що полотно вірогідно розміщувалося у залі суду міської Ратуші, або в резиденції комендантів фортеці до 1793 року, часу приходу російської влади. Як реставратора, Грейма зацікавив високий художній рівень виконання портрету Августа II Міцного. Він аналізує можливість атрибуції образу і схиляється до думки, що полотно належить пензлю придворного художника династії Сасів, француза Людвіка Сильвестра (митець згадується у Словнику польських художників Є. Раствецького). Судячи зі статті, погрудний портрет короля пензля Сильвестра Грейм має у власній колекції. Автор робить висновки, що цей невідомий і неописаний у Раствецького портрет можна долучити до рідкісних і цінних праць Сильвестра, славетного живописця XVII ст., який перебував на той момент у Польщі. Можна підтримати припущення Михайла Грейма про приналежність або відношення портрету до грона творів Людвіка Сильвестра, бо аналогічні, дуже близькі до нього зображення підписані або атрибутовані як полотна із зображенням Августа II Міцного саме цього художника. Не виключно, що це могла бути дуже майстерно зроблена копія самого автора або художника дуже близького до нього.

Цей самий факт знахідки живописних полотен розкриває у своїх спогадах Кам'янецький єпископ (1918-1926 рр.) П. Маньковський (1866-1933 рр.), який знав фотографа особисто під час попереднього служіння настоятелем кафедрального костелу у Кам'янці-Подільському з

1902 по 1911 рр. «Іншим полем організаційної діяльності було відновлення старих образів. Тут знову моїм помічником був пан Михайло Грейм, уже старець, у давніші часи – власник друкарні, а зараз ще володіючий власним, але вже занепадаючим фотографічним закладом. Водночас, він торгував антиками та образами, знався також на нумізматиці і дуже вміло розчищав і реставрував старе малярство. Велику кількість знищених і забруднених образів з костелу та цвинтарної каплиці привів у порядок, серед них також й одне велике полотно, яке серед іншого сміття було знайдено на дзвіниці. Допіру, після вмілого його очищення перед здивованими нашими очима показався прекрасний портрет Августа II у натуральну величину на повний зріст, здається пензля Лампі... Внизу розміщений був сильно знищений напис, який, однак, значною мірою нам вдалося відчитати; цей напис прославляв пам'ять повернення Кам'янця з-під влади турків під проводом Августа Міцного. Портрет колись висів у костелі над тронем єпископа...» [6, с. 166-167]. Звичайно, говорити, що портрет міг бути пензля художника Лампі, було занадто сміливим припущенням. Перша версія авторства, висловлена М. Греймом, є переконливою і правдоподібною. Фотохудожник добре знався на мистецтві живопису, про що свідчать численні фотографії живописних робіт, які дійшли до нас. Цінним джерелом можна вважати фотографічні зображення полотен майстрів пензля, знайдені нами у фондах кабінету рисунків і гравюр Польської академії майстерності у Кракові, серед яких портрети князя Адама Чарторийського[9], Маріанни Мнішек [11], Адальберта Гумецького, Софії Ходкевич[10], короля Яна III Собеського[13], єпископа Інфляндського Юзефа Коссаковського[12], гетьмана Симона Коссаковського, Марії Слонецької, Теревовлянського старости Франтішка Міхала Потоцького[8], Белзького воєводи Теодора Потоцького[14], гетьмана коронного Вацлава Жевуського[7] та ін. Ці портрети – яскраве свідчення життя поколінь донаторів, що щедро жертвували власні кошти на добродійність, а також дає уяву про їх смаки, статус у суспільстві та інші характеристики. Як правило, портрети бенефакторів висіли у храмах, які вони фундували. Так, портрети Стефана і Катерини Гумецьких, розташовані в костелі св. Миколая єпископа Міри, свідчать про досить вагому добродійну допомогу [1, с. 237а]. Родина Гумецьких і надалі підтримувала ченців. Син воєводи, коронний стольник Ігнатій Гумецький, побудував шпиталь при костелі і призначив фондуш на утримання кляштору [17, с. 228].

Поділля, зокрема Кам'янецьчина, викликали впродовж століть жваве зацікавлення в іноземних митців. Надзвичайно багато закордонних архітекторів, скульпторів, живописців залишили свій слід на Поділлі в середині й наприкінці XIX ст. Подільська природа, краєвиди приваблювали мандруючих художників. У цей час особливо цінували митців-професіоналів із Італії. На запрошення католицького духовенства митець приїхав до Кам'янця-Подільського і впродовж 1853-1869 рр. розписав склепіння південної каплиці Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії кафедрального костелу св. апостолів Петра і Павла у техніці темперного живопису. Це були копії італійських майстрів Високого Відродження (XVI ст.). У спогадах А. Ролле [16, с. 215] і кам'янецького єпископа Петра Маньковського акцентується увага, що саме розписи склепіння були виконані Джованні Сампіні за мотивами видатного італійського митця Гвідо Рені. На стінах сюжетні композиції, запозичені у Корреджо (Антоніо Аллегрі). В стуківих, делікатно позолочених різьблених рамах, розмістилися образи Благовіщення та Різдва Христового[6, с. 156, 166]. Фрески, які збереглися до наших часів, вирізняються впевненим рисунком динамічною композицією. В ніші зі східного боку розміщувалася велика статуя Лурдської Богоматері. Ці розписи збереглися до теперішнього часу. Сампіні на Поділлі був відомий також як портретист, який виконував на замовлення портрети заможних городян і місцевої шляхти, акцентуючи увагу на розмаїтому багатому одязі, майстерно передаючи фактуру матеріалів і коштовностей.

Деякі іноземні художники назавжди пов'язували своє життя з Поділлям. Наприклад, портретист італієць Матео Бачеллі (1769-1850) двадцять років прожив у Чорному Острові, де й помер [2, с. 4].

Великий інтерес до української тематики виявляли польські митці А. Гротгер, П. Гурський. Довгий час перебував і малював у регіоні, у Великих Чорнокозинцях, польський художник Юліуш Коссак (1824-1899) – майстерний аквареліст. Він із захопленням відтворював батальні історико-жанрові сцени із зображенням коней, пейзажі тощо. На Поділлі художник побував ще в с. Лишки, де зробив малюнок для рельєфу кінного манежу. Відомим польським художником, який жив і працював на Кам'яниччині був Леон Вичулковський (1852-1936). Живописець і графік, Вичулковський увійшов в історію польського й українського мистецтва. Народився на Підляшші. Освіту отримав в художній школі у Варшаві, працював під керівництвом Я. Матейка. У 1895 році став професором школи красних мистецтв у Кракові. Пейзажі та побутові картини, писані Вичулковським на українські мотиви, посідають чільне місце у його доробку. Це «Оранка на Україні», «Селяни», портрети селян з села Лашок у характерному для регіону вбранні. Ці портрети – свідоцтво побуту, різних сторін повсякденного та святкового життя звичайних мешканців села.

Дружні зв'язки Вичулковського з художником-ченцем, братом Альбертом, Адамом Хмельовським (1845-1916), які почалися в 60-х роках XIX ст. в Академії мистецтв у Мюнхені та продовжилися на Поділлі, теж давали неабиякі результати і впливали на формування художнього життя краю. У 1876 році Хмельовський видав невеликий трактат «Про суть мистецтва», в якому зазначає, що «...суть мистецтва – це душа, яка проявляє себе в стилі» [3, с. 17]. Видатний польський художник Станіслав Жуковський, проставлений живописними пейзажами на весь світ, у Кам'янці намалював кілька портретів, серед яких зберігся портрет кам'янецького каноніка, прекрасно написаний на полотні. З цього портрету можна почерпнути відомості про священницьке життя в регіоні. Канонік зображений в холодній гамі; він вдягнений в білу комжу, яку отці надягають для відправлення таїнства сповіді, тримає в руках брев'ярий. Комжа, дорога на вигляд, тонкої роботи, прикрашена витонченим прозорим мереживом, свідчить про дар багатих офіродавців. Шляхетність образу підкреслена вдумливим поглядом священика і красивими доглянутими руками з тонкими пальцями. Портрет зберігається у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Кілька перерахованих прізвищ відомих у світі митців свідчать про високий рівень інтересу до краю, а також демонструють, що Кам'яниччина знаходилась у вирі мистецьких подій, інтегруючи досвід кращих європейських художніх шкіл. Міжнародні зв'язки були плідними і корисними як для українських митців, що засвоювали нові віяння у мистецтві, так і для іноземних художників, які приїжджали в Україну. Новий художній досвід поєднувався з місцевою традицією, що створювало благодатний ґрунт для дальшого розвитку мистецтва.

Серед подільських добродійців слід відзначити портретованих з родин Потоцьких, Гумецьких та Грохольських. Про безкорисні й жертвні внески свідчать їх великі портрети (деякі з них збереглися дотепер), котрі, як правило, займали у храмах достойне місце. Герби та символічні знаки шляхетних духом родин закарбовані у стукочивих оздобленнях, розписах, різьбленні, у вівтарних композиціях храмів.

Отже, у XVIII-XIX ст., що стали переломними для українського мистецтва в цілому, портретний живопис набуває аналітичної заглибленості, приходиться до естетичного усвідомлення образу та починає розвиватись як самостійний жанр. Працюючи над мистецтвом портрету, митці Кам'яниччини оволодівали основами реалістичного зображення природи і простору, що сприяло художньому та емоційному збагаченню образів. Художники розширили діапазон портретних напрямків: від парадного до психологічного (інтимного), від погруддя – до портрету на повний зріст, від одноосібного – до подвійного й групового портрету. Інтелегентність портретованих осіб, вишуканий добір компонентів та кольорової гама аналізованих портретів, свідчить, насамперед, про високий рівень духовності, культури, шляхетності, що панували на цих теренах упродовж XVIII-XIX ст. Портретний жанр в регіоні викристалізувався поетапно, формуючись відповідно до суспільних соціально-культурних змін, що знайшли відображення в образах зображуваних осіб.

Список використаних джерел

1. Кам'янець-Подільський державний міський архів (далі – КПДМА). – Ф. 685. – Римсько-католицька духовна консисторія. – Оп. 4, спр. № 21, 1823.
2. Осетрова Г.О. Поділля пензлем іноземців / Г.О. Осетрова // Прапор жовтня, 1989. – 9 вересня. – С. 4.
3. Філіповіч А. Покровитель милосердя. Святий брат Альберт, Адам Хмельовський. – Краків : Благ. товариство ім. брата Альберта, 2009. – 50 с.
4. Greim M. Portrety Michała Potockiego i Króla Augusta II w Kamieńcu Podolskim (Pamiętka traktatu karłowickiego 1699 r.) / M.Greim // Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. – Kraków, 1907. – Т. 5. – S. 519-522.
5. Hoppen J. Malarz Jan Prechtl – brat Józef od Św. Teresy / J. Hoppen // Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki i nauk Wilnie. – Wilno, 1938/39. – Т. III. – S. 150-155.
6. Маńkowski P. Вр. Pamiętniki. – Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2002 r. – 464 s.
7. Polska Akademia Umiejętności (далі – PAU). – FD [nr nieznany]. – Greim M. Waclaw Żewuski, Hetman Koronny.
8. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Michał Potocki. Starosta Terebowlański.
9. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Portret Adama Czartoryskiego.
10. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Portret Zofii Chodkiewicz z książąt Radziwiłłow.
11. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Portret Marianny Mniszek 3.VII.78.
12. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Portret-popiersie Juzefa Kossakowskiego, biskupa Infladzkiego.
13. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Portret Jana III.
14. PAU – FD [nr nieznany]. – Greim M. Teodor Potocki. Wojewoda Bełzki.
15. Prusiewicz A. Kamieniec-Podolski. Szkic historyczny / A. Prusiewicz. – Wilno, 1915. – 106 s.
16. Rolle J. (Dr. Antoni J.) Zameczki podolskie na kresach multańskich / (Dr. Antoni. J.) Rolle. – Warszawa, 1880. – Т. 2. – 290 s.
17. Wołyniak (M. J. Giżycki). Wykaz klasztorów Dominikańskich prowincji Ruskiej / (M. J. Giżycki) Wołyniak. – Kraków, 1923. – Т. 2. – 278 s.

The article deals with the study of the pictorial portrait as a source of cultural life in Kamianechyna in the 18th-19th centuries. It mentions prominent cultural figures of the region, artists and their works, which reflected the situation in art and culture of the region. Painting objects depicting prominent representatives of the intelligentsia of the region are being analysed.

Artistic activity on the lands of modern Kamianechyna in XVII-XVIII centuries was carried out in workshops and was limited to certain art areas: using painting techniques of «buonfresco», «alfresco» and «secco», creating Altar compositions, images and portraits, restoration of the predecessors' painting works by oil and tempera paints. In modern art investigations we can find several portraits of prominent representatives of wealthy families invested in improving the lives of community, promoted the construction of churches and secular buildings destination. As for Kamianechyna, the representatives of the family of Pototski are considered to be such investors.

Foreign artists were interested in Podillia, especially in Kamianechchyna. A lot of foreign architects, sculptors, painters have left their trace in the art of the mid and late XIX century, for example, Italian portraitist Mateo Bachelli, Polish artists A. Hrother, Mr. Hursky, Juliusz Kossak. The investigations prove the interest in the region, and also demonstrate that Kamianechchyna was in the whirlwind of artistic events, integrating the experience of the best European art schools. International relations were fruitful and useful for Ukrainian artists that assimilated new trends in art and foreign artists who came to Ukraine. The new artistic experience in the combination with local tradition was gained.

Key words: Kamianechyna, portrait, pictorial art, art, cultural life, creative work.

Портрети Ф.М. Потоцького

- 1) як донатора домініканського костелу (кольоровий);
- 2) знайдений на дзвіниці кафедрального костелу св. апостолів Петра і Павла у Кам'янці-Подільському. XVIIIст.

Портрети Августа II Міцного

- ліворуч – знайдений на дзвіниці кафедрального костелу св. ап. Петра і Павла у Кам'янці-Подільському;
- праворуч – портрет пензля Людвіка Сильвестра. XVIII ст.